

مقاله پژوهشی: الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی

امین غیور نجف‌آبادی^۱، عباس چهاردولی^۲، یعقوب زهدی‌نسب^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۰

چکیده

انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در افق بلندمدت، پایه‌گذاری تمدن نوین اسلامی را هدف‌گذاری نموده است. طبیعتاً اهداف بزرگ، تشکیلاتی در حد خود را می‌طلبد؛ بنابراین در گام دوم انقلاب اسلامی، نیروهای مسلح به‌عنوان بازوان قدرتمند و اطمینان‌بخش مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌بایست در حد تراز انقلاب اسلامی ارتقا یابند. از آنجایی که آنچه نیروهای مسلح را به معنای واقعی کارآمد می‌کند، فرماندهی و مدیریت است که به‌مثابه محور نیروهای مسلح است، هدف اصلی این تحقیق دستیابی به الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی است.

مبتنی بر این هدف، تحقیق حاضر از راهبرد پژوهشی آمیخته اکتشافی بهره‌گیری نموده و بر مبنای روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد غیرساختاریافته، داده‌های لازم از بیانات، پیام‌ها و تدابیر امامین انقلاب اسلامی طی بازه زمانی ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۸ گردآوری گردید که بالغ بر ۱۰۰۰ صفحه متن تولید و با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی MaxQDA12، اقدام به ۳۱۷۲ مورد، کدگذاری نموده است که منجر به تولید ۹۵ شاخص و دوازده مؤلفه در قالب سه بُعد «بینش»، «منش» و «کنش» گردید.

کلیدواژه‌ها: الگوی راهبردی، فرماندهی و مدیریت، نیروهای مسلح، تراز انقلاب اسلامی، اندیشه امامین انقلاب اسلامی

۱. دکتری، مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول)

am.ghauoor@yahoo.cim

۲. دانشیار، مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

۳. استادیار، مدیریت دولتی، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

مقدمه

در گام دوم خورشید عالم گیر انقلاب اسلامی، نیروهای مسلح به عنوان بازوان توانمند و اطمینان بخش مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)، وظیفه نقش آفرینی در حوزه اثر انقلاب بزرگی را بر عهده دارند که با هدف بلندمدت پایه‌گذاری تمدن نوین اسلامی، دایره نفوذ فوق‌العاده بزرگی را ایجاد کرده است؛ بنابراین با توجه به نقش اساسی نیروهای مسلح در این زمینه، فرماندهان و مدیران آن باید منشأ اثر در تحولات بوده و دارای شاخص‌هایی در حد فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی باشند.

از طرفی فرمانده معظم کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) که بیانات و تدابیر ایشان و حضرت امام^(رحمه‌الله علیه) به عنوان رهبران این انقلاب، معیار تشخیص تراز انقلاب اسلامی است، بارها فرموده‌اند که به این مقدار از ارتقای توانی که اتفاق می‌افتد و در گزارش‌های ارائه شده به ایشان مشاهده می‌شود، قانع نیستند (به نقل از رئیس محترم ستاد کل نیروهای مسلح در مورخ ۹۶/۶/۴). همچنین معظم‌له در جای دیگری می‌فرمایند: «اگر دلمان را به آنچه که تاکنون به دست آوردیم، خوش کنیم، شکست خواهیم خورد؛ اگر توقف کنیم، به عقب پرتاب خواهیم شد؛ اگر دچار غرور شویم، دچار عجب و خودشگفتی شویم، به زمین خواهیم خورد... سنت الهی این است... در راه پیشرفت، توقف ممنوع است... با این ممنوعیت‌هاست که می‌توانیم به قله برسیم... ما هنوز به قله نرسیده‌ایم؛ با آن فاصله داریم!» (بیانات در مورخ ۹۱/۳/۱۴). این مهم در احکام انتصاب رئیس ستاد کل نیروهای مسلح و همچنین جانشین اسبق ایشان نیز مشاهده می‌شود که مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در آن مطالبه و تأکید می‌کنند که انتظار دارند ارتقای توان و آمادگی نیروهای مسلح با عمل انقلابی اتفاق بیفتد. همچنین فرمانده معظم کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در دیدار مجمع عالی فرماندهان سپاه پس از اعلام رضایت صددرصدی از سپاه فرمودند، اما قانع نیستیم و ارتقای صدبرابری سپاه را مطالبه فرمودند (بیانات در مورخ ۹۸/۷/۱۰) که به نوعی نشان‌دهنده توقع خاص حضرت آقا از نیروهای مسلح است؛ بنابراین نیروهای مسلح تا وضعیت مطلوب مدنظر فرمانده معظم کل قوا امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) فاصله دارد.

از طرفی با توجه به فرمایش معظم‌له مبنی بر اینکه «اساساً محور اصلی نیروهای مسلح، فرماندهی است. همه آنچه که در نیروهای مسلح، تأثیر و کارایی و بُرندگی دارد، بدون نظام فرماندهی، در حقیقت هیچ و پوچ و بی‌اثر و یا بسیار کم اثر خواهد بود» (بیانات در مورخ ۶۹/۱۰/۲۲)؛ بنابراین باید فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح که اساس و محور اصلی نیروهای مسلح است در حد تراز انقلاب اسلامی ارتقا یابد و نظر به اینکه بستر تحقق این ارتقا به وسیله ارائه الگوی راهبردی فراهم می‌گردد؛ بنابراین جهت زمینه‌سازی ارتقای فرماندهی و مدیریت نیروهای مسلح در حد تراز انقلاب اسلامی و ایفای نقش مؤثرتر آن با تأکید بر دستیابی به حداکثر بهره‌وری لازم است الگوی راهبردی مناسبی در این موضوع ارائه شود.

بنابراین براساس مطالب پیش‌گفته، سؤال اصلی تحقیق عبارت است از اینکه: «الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی چیست؟» و هدف اصلی تحقیق نیز «دستیابی به الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی» است. از این رو اهداف فرعی تحقیق عبارت‌اند از:

۱. تعیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی.
۲. تبیین روابط و نسبت‌های میان ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

– پیشینه‌شناسی

پژوهش‌های مختلفی در مورد فرماندهی و مدیریت صورت گرفته است که در این میان، بخشی از پژوهش‌ها به تبیین نظریات و آرای حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این زمینه اختصاص دارد و در بخشی از آنها نیز تجربیات دفاع مقدس در حوزه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است که اکثر قریب

به‌اتفاق آن‌ها جنبه یا جنبه‌هایی از فرماندهی و مدیریت را براساس رویکردهای مختلف، مورد پژوهش قرار داده‌اند و اگر احیاناً در پژوهشی نیز تشابهی در عنوان وجود داشته، در نتایج کاملاً متفاوت بوده است.

۱. دکتر محمد احدی در سال ۱۳۹۵ در رساله دکترای خود تحت عنوان «الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح از طریق تدوین تجارب نظام ج.ا.ایران براساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی» به این نتایج دست می‌یابد که: اساس دکترین و سیاست‌های فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح را ایمان، معنویت‌گرایی و اتکای به مردم، تشکیل می‌دهند و رهبری معنوی و مدیریت جهادی ازجمله مؤلفه‌های مهم آن‌ها به شمار می‌روند و صمیمیت، حضور در صحنه، تلاش و فداکاری از اهم شاخص‌های این مؤلفه‌ها هستند که عملاً در نیروهای مسلح به کار گرفته شده‌اند. همچنین ایشان و همکاران در سال ۱۳۹۷ در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران» معنویت‌محوری و مکتبی بودن، مردمی بودن، مدیریت و رهبری مقتدر و انقلابی و شهادت‌طلبی را از اهم مؤلفه‌های الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح ج.ا.ایران می‌داند (همان‌طور که در این پژوهش مشاهده می‌شود، نتایج پژوهش حاضر با نتایج تحقیق مورد اشاره، کاملاً متفاوت است).

۲. دکتر خسرو اسفندیاری صفا و همکاران در سال ۱۳۹۴ مقاله‌ای با عنوان «الگوی فرماندهی مطلوب از منظر فرمانده کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» به این نتایج دست می‌یابد که: علاوه بر مواردی مانند مسئولیت‌پذیری، رعایت نظم و قانون‌گرایی که در تمام ساختارهای سایر ارتش‌های دنیا رعایت می‌شود، عناصری مانند آرمان‌خواهی، فضایل اخلاقی، توجه به استحکام ساخت درون و اقتدار درون‌زا، عدالت و مساوات، دشمن‌شناسی و ساده‌زیستی نیز نهفته است که مختص نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران است.

۳. دکتر مجید زین‌الدینی در سال ۱۳۹۶ در مقاله‌ای تحت عنوان «مدیریت و فرماندهی در نیروهای مسلح از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» بیان می‌دارد که براساس نتایج تحقیق، ابعاد مدیریت و فرماندهی در نیروهای مسلح براساس گفتمان

مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) عبارت است از: باور به خدا، باور به خود، باور به کارکنان، انقلابی‌گری، برنامه‌ریزی، بسیج منابع، هدایت و رهبری، هماهنگی و کنترل و نظارت.

۴. دکتر منصور خیرگو در سال ۱۳۹۵ در مقاله‌ای با عنوان «مفهوم‌سازی فرماندهی مطلوب از منظر مقام معظم رهبری» به این نتایج دست می‌یابد که: ویژگی‌های ارزشی فرماندهی موجب ایجاد احساس میهن‌دوستی و تقویت روحیه دفاعی می‌گردد که با مشارکت عوامل زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر سازمانی، مقوله ایجاد اعتماد و روحیه اطاعت‌پذیری را تقویت کرده و منجر به ارتقای قدرت نظامی آجا می‌شود. نتیجه حاصل از شکل‌گیری چنین مقوله‌ای در سازمان آجا باعث تقویت اعتقاد و باور دینی و ارزش‌گرایی، خودباوری و خودکفایی درونی، حرکت در راستای اهداف و مأموریت‌ها، اتکا به قابلیت‌های فردی، سازگاری و انطباق‌پذیری و روحیه انعطاف‌پذیری در برابر سختی خواهد بود.

۵. دکتر برزو فرهی بوزنجانی و همکاران در سال ۱۳۹۰ مقاله‌ای با عنوان «الگوی توسعه و تعالی مدیران و فرماندهان سپاه از منظر مقام معظم رهبری» ارائه می‌دهد که در آن، هفت عامل تحکیم مبانی اعتقادی معرفتی، التزام به اعمال عبادی رفتاری، بالا بردن دانش، افزایش سطح مهارت‌ها، توان‌افزایی توانایی‌ها، گسترش و تعمیق بینش و بصیرت و کسب آمادگی‌های همه‌جانبه به عنوان راهبردهای تحقیق شناخته شد. نتیجه حاصل از این تحقیق نشان داد که اگرچه اشتراکاتی بین مدل‌های مدیریتی با مدل الگویی پارادایم تحقیق حاضر وجود دارد، اما این اشتراکات اغلب در نام‌گذاری‌ها بوده و در اساس و پایه دارای تفاوت ماهوی است. مجموعه انتظارات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) از مدیران و فرماندهان سپاه، با عنایت به تمرکز خاص ایشان به پیاده‌سازی احکام و دستورات دین مبین اسلام و گسترش نفوذ آن در سطح جهان به نحوی است که تمام مندرجات خواسته‌های ایشان نیز همین رنگ و بو را دارند.

مفهوم‌شناسی و ادبیات نظری

الگوی راهبردی: نمونه‌ای ذهنی و انسجام‌یافته از اجزا و عناصر تشکیل‌دهنده یک پدیده راهبردی و چگونگی روابط آن اجزا با یکدیگر است (سلمانی، ۱۳۸۸: ۱۴).

فرماندهی: قدرتی که توسط فرمان قانونی خاصی ایجاد شده و به‌وسیله اراده شخصی که آن قدرت را در اختیار دارد، به فعلیت درمی‌آید؛ بنابراین، فرماندهی عبارت از تفکر و تصمیم‌گیری، احساس کردن و روحیه دادن، عمل کردن و اعمال قدرت است. در نمادگرایی فرزنانگان، فرماندهی عبارت است از هدایت توأم با اقتدار با استفاده از کلیه نیروهای ذهنی، قلبی و یدی (صبحی، ۱۳۷۶: ۴۶). فرماندهی، اختیار و اقتدار یک فرد است براساس قانون و به‌واسطه رتبه مأموریت یا موقعیت شغلی (پتریلو، ۱۳۸۸: ۱۲).

فرماندهی اسلامی: فرماندهی، یک امر معنوی، یک نوع رهبری، یک نوع اداره همه‌جانبه و یک چیز متکی به ذهن و احساس و عمل و جسم و روح و با سازمان‌دهی و شکل سازمانی صحیح است (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۶۹/۱۰/۲۲). فرمانده نظامی فقط به ابلاغ آیین‌نامه و دستور نمی‌پردازد، بلکه مجموعه تحت فرماندهی خود را رهبری می‌کند؛ یعنی فکر و جان‌ودل آن‌ها را هم مانند جسم آن‌ها هدایت می‌نماید (همان، ۱۳۸۱/۰۸/۰۷).

اساسی‌ترین مسئولیت ذاتی فرماندهان: ماده ۵۲ آیین‌نامه نیروهای مسلح بیان می‌کند که اساسی‌ترین مسئولیت ذاتی فرماندهان، رؤسا و مدیران عبارت است از:

الف: کوشش به‌منظور تعالی بخشیدن به شخصیت اسلامی و انسانی و حفظ و ارتقای روحیه کارکنان یگان جمعی؛

ب: نیل به بهترین بازده به‌منظور انجام مأموریت یگان یا سازمان مربوط؛

ج: تعلیم و تربیت کارکنان لایق و مستعد به‌منظور جایگزینی و جانشینی در مواقع لزوم (آیین‌نامه انضباطی، ۱۳۸۹: ۳۱).

مدیریت: فرایند به‌کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و براساس نظام ارزشی مورد قبول، صورت می‌گیرد (رضاییان، ۱۳۹۱: ۷).

اصول و وظایف مدیریت: فایول چهارده اصل را درباره مدیریت بیان کرد:

۱. تقسیم کار؛ ۲. اختیار؛ ۳. نظم و انضباط؛ ۴. وحدت فرماندهی؛ ۵. وحدت رهبری؛ ۶. اولویت صلاح عمومی بر منافع فردی؛ ۷. پاداش؛ ۸. تمرکز؛ ۹. سلسله مراتب اختیارات؛ ۱۰. رعایت ترتیب؛ ۱۱. برابری؛ ۱۲. ثبات یا پایداری کارکنان؛ ۱۳. ابتکار عمل زیردستان و ۱۴. تقویت روحیه (Fayol, 1930: 56).

امروزه تقریباً در تمام متون مدیریت، نویسندگان برای تشریح فعالیت‌های مدیران از تقسیم‌بندی وظایف مدیریت استفاده می‌کنند. هر چند که بر روی تعداد این وظایف و نحوه دسته‌بندی آن‌ها اجماع کاملی وجود ندارد ولی بر روی چهار وظیفه یا کارکرد مدیریت اتفاق نظر بیشتری است که عبارت‌اند از: برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هدایت، کنترل (مقیمی به نقل از یاکندرا، ۱۳۹۴: ۲۷).

مدیریت اسلامی: مدیریت اسلامی آن بخش از «مدیریت» و فرایند آن است که مستند به وحی الهی و منابع اسلامی باشد و وجه تمایز آن با دیگر مدیریت‌ها را در مبتنی بودن بر وحی، نبود نظام بهره‌کشی انسان از انسان، مبتنی بودن بر ارزش‌های متعالی، مطلق و ثابت و استوار بودن بر پایه تعالی، کرامت و شرافت انسان‌ها می‌داند. (قبادی، ۱۳۷۸: ۱۲). مدیریتی که زمینه رشد انسان به سوی الله (الی الله المصیر) را فراهم نماید و مطابق کتاب و سنت و سیره و روش پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امامان معصوم (علیهم السلام) و علوم و فنون و تجارب بشری، برای رسیدن به اهداف یک نظام در ابعاد مختلف، همانند یک محور و مدار و قطب عمل کند را مدیریت اسلامی گویند (جویباری، ۱۳۹۰: ۱۵۲ به نقل از سازمان امور اداری و استخدامی، ۱۳۶۴: ۱۲).

اصول مدیریت اسلامی: ایمان‌گرایی و خدامحوری (انصاری و همکاران، ۱۳۸۴: ۹۸)، عدم تقدم بر خدا و رسول، وحدت و هماهنگی در مدیریت، مدیریت براساس اختیار و مسئولیت، مدیریت براساس تمکن و بصیرت نیروها، مدیریت براساس شایستگی، مدیریت براساس عدالت، مدیریت براساس مشورت و توکل، آخرت‌گرایی در هدف‌گذاری (ساجدی‌نیا، ۱۳۸۳: ۱۰۶)، عمل و تلاش، هدایت و رهبری، بشارت و انذار، تعلیم و تعلم مستمر (انصاری و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۷۹-۱۳۹).

مبانی مدیریت اسلامی: مبانی مدیریت اسلامی دارای ویژگی‌های زیر است:

قائل بودن به نظام حمد و تشکر؛ حمد؛ تفکر و تشکر؛ تقوا و نظم (خاتمی، ۱۳۷۹: ۴۱).

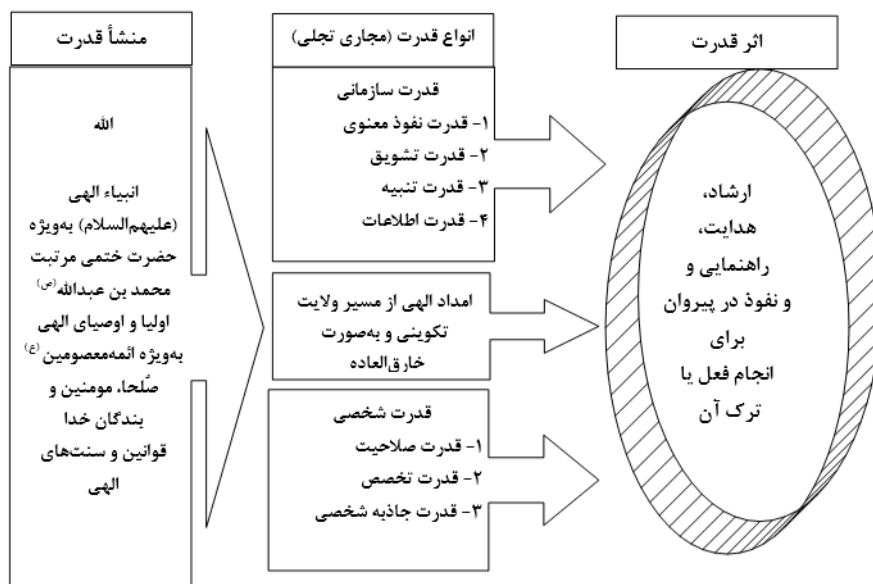
اندیشه امامین انقلاب اسلامی: آنچه از کنار هم قرار دادن همه آراء، نظرات، رهنمودها، تدابیر، بیانات، احکام و پیام‌های امامین انقلاب اسلامی و سنجش و تطبیق آن‌ها با یکدیگر در موضوع مورد نظر حاصل می‌شود (غیور، ۱۳۹۹: ۳۵). شایان ذکر است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در پاسخ به سؤال یکی از دانشجویان در دیدار دانشجویی مورخ ۱۳۸۷/۷/۷، در مورد روش درست استنباط از بیانات حضرت امام (رحمه‌الله علیه) همین شیوه را مطرح فرمودند (محمدعلی‌زاده، ۱۳۹۳: ۳۳).

فرماندهی و مدیریت: مجموعه تدابیر فرماندهی و مدیریتی در سازمان‌دهی، برنامه‌ریزی، هدایت و رهبری، نظارت و کنترل نیروهای مسلح به‌منظور تحقق رسالت و اجرای مأموریت‌های نیروهای مسلح است (احدی، ۱۳۹۵: ۲۶).

نوع جهان‌بینی: جهان‌بینی یعنی تفسیر و تحلیل جهان و تعیین خطوط اصلی چهره هستی و به تعبیر ساده یک برداشت کلی از مجموع جهان هستی است (مطهری، ۱۳۸۸: ۲۵). در فرماندهی و مدیریت اسلامی، قهراً جهان‌بینی هم باید جهان‌بینی اسلامی باشد. از دیدگاه جهان‌بینی توحیدی مجموع عالم یک واحد بیش نیست با ارتباط تشکیلاتی منسجم و تحت حاکمیت الله؛ یعنی فرمانده کل عالم خداوند است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۳: ۱۴).

منشأ قدرت در فرماندهی و مدیریت: منشأ قدرت در اندیشه اسلامی اول آنکه خداوند متعال است و اگر انسان بخواهد به قدرت ماندگار و نافع مجهز شود ریشه آن در عبودیت پروردگار و محبت نسبت به خلق خدا است؛ دوم قدرت پست و مقام و یا ویژگی‌های فردی در طول و ذیل قدرت الهی معنا، اعتبار و مشروعیت دارند و در این راستا است که قدرت‌های بشری مشروع و همواره باعث جلب نصرت الهی و امدادهای غیبی برای یاری دین خدا و خدمت به بندگان خدا می‌شود «لا حول ولا قوه الا بالله العلی العظیم» (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۲).

امام خمینی (رحمه الله علیه): «همه باید بدانیم که تمام امور و از آن جمله فتح و نصر به دست خداوند متعال است» (صحیفه نور، ج ۱۶: ۱۵۵). «لاموثر فی الوجود الا الله» هیچ صاحب اثری در عالم هستی، وجود ندارد؛ مگر ذات خدای متعال (سبزواری، ۱۳۶۹: ۲۹۲).

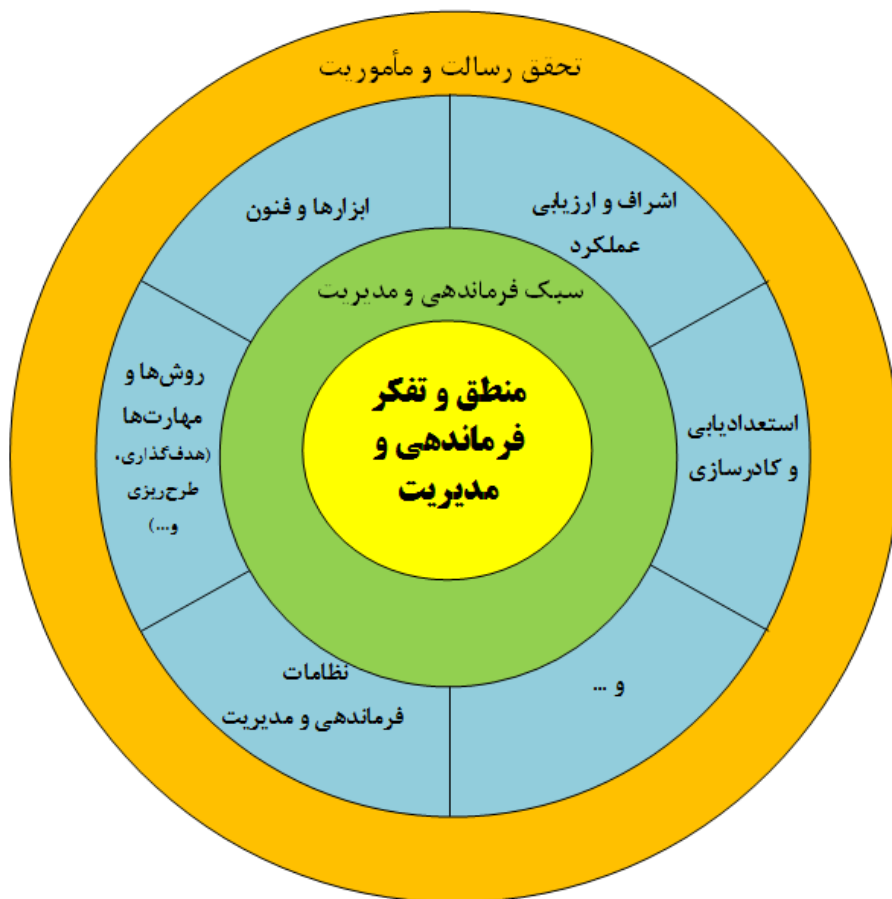

شکل ۱. ابعاد سلسله مراتبی قدرت فرماندهی و مدیریت (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۰)

نقش فرماندهی و مدیریت: امیر مؤمنان علی (ع) نقش فرمانده و مدیر را در جامعه به رشته و نخ گردنبد تشبیه کرده است که دانه ها و مهره ها را به هم ارتباط داده و از مجموع آن ها یک واحد به هم پیوسته به وجود آورده است و اگر آن رشته از هم بگسلد، مهره ها پراکنده گردیده و هماهنگی خود را از دست می دهند (دشتی، ۱۳۸۳: ۳۴۲).

محورهای فرماندهی و مدیریت: فرماندهی و مدیریت، حوزه و دایره وسیعی، اعم از «مکتب و تفکر مدیریت»، «وظایف و مهارت های مدیریت مثل هدف گذاری، طرح ریزی، سازمان دهی، تصمیم گیری و...»، «سبک فرماندهی و مدیریت»، «ابزارها»، «استعدادیابی و کادرسازی»، «اشراف و ارزیابی عملکرد» و... را شامل می شود و فرماندهان و مدیران باید از همه ی آن ها برای تحقق مأموریت و اهداف استفاده نمایند؛ «منطق و تفکر فرماندهی و

مدیریت»، هسته اصلی «فرماندهی و مدیریت» است. شکل زیر نشان‌دهنده موقعیت‌های هرکدام از عناصر فرماندهی و مدیریت است (طباطبایی یزدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۱).

شکل ۲. عناصر فرماندهی و مدیریت (طباطبایی یزدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲)

مسئولیت‌ها و وظایف فرماندهی و مدیریت: به‌طور کلی می‌توان گفت که یک مدیر و فرمانده، ده وظیفه عمده و اصلی و راهبردی دارد که عبارت‌اند از: تصمیم‌گیری؛ برنامه‌ریزی؛ سازمان‌دهی؛ هماهنگی و کنترل؛ ایجاد انگیزه و ابتکار؛ چاره‌جویی و پیشگیری؛ بررسی و ارزیابی عوامل پیروزی و ناکامی؛ جمع‌آوری اطلاعات و آمار لازم؛ جذب نیروهای صالح؛ تشویق و توبیخ (مکارم شیرازی، ۱۳۹۳: ۴۳ و ۴۴).

شاخص‌های فرماندهی و مدیریت در دفاع مقدس: قاطعیت در تصمیم‌گیری؛ ابتکار و خلاقیت؛ اراده نیرومند و استوار؛ اخلاق فرماندهی؛ روحیه تزلزل‌ناپذیر و دوراندیش؛ مشارکت دیگران در تصمیم‌گیری‌ها؛ فراهم نمودن زمینه خودباوری؛ ارتقای روحیه و انگیزه نیروها (خودسیانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۱).

تعریف عملیاتی فرماندهی و مدیریت: مجموعه بینش‌ها، منش‌ها و کنش‌های فرماندهی و مدیریتی در سازمان‌دهی، برنامه‌ریزی، هدایت و رهبری، نظارت و کنترل نیروهای مسلح به منظور تحقق رسالت و اجرای مأموریت‌های نیروهای مسلح است.

بینش: بینش مبتنی بر جهان‌بینی و نحوه نگرش به عالم و هستی است (مطهری، ۱۳۸۸: ۲۵). مختصات بینشی، مربوط به جنبه نگرشی است (خسروپناه، ۱۳۹۶، ۹۵)؛ بنابراین بینش، حوزه ادراک را در برمی‌گیرد و مواردی از قبیل معرفت، علم و شناخت، باورها و عقاید، جهان‌بینی و نحوه نگرش به عالم و هستی را شامل می‌شود و ناظر به هست‌ها و نیست‌ها است (جلالی، ۱۳۸۰: ۱۸؛ عنبری، ۱۳۸۷: ۶؛ پارسائیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۳).

منش: منش، مربوط به حوزه اراده بوده و حد واسط بین اعتقاد و عمل است. منش مواردی از قبیل میل و گرایش، رغبت و انگیزش، روحیه و احساس، خواستن و نخواستن و تمایلات را شامل می‌شود (جلالی، ۱۳۸۰: ۱۸؛ عنبری، ۱۳۸۷: ۶). مختصات منشی، مربوط به جنبه درونی است و اخلاقیات را شکل می‌دهد (خسروپناه، ۱۳۹۶، ۹۶).

کنش: کنش، مربوط به حوزه رفتار است و کلیه اعمال را در برمی‌گیرد (عنبری، ۱۳۸۷: ۶).

رابطه میان بینش، منش و کنش: جهان‌بینی یک آیین و مسلک به‌منزله زیرساز و تکیه‌گاه فکری آن مکتب به شمار می‌رود (مطهری، ۱۳۸۸: ۲۵)؛ بنابراین جهان‌بینی اسلامی بخش بینش را می‌سازد و این بخش زیربنای قواعدی است که بخش منش و کنش را تشکیل می‌دهد (پارسائیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۴). علمای مسلمان نیز بین این مجموعه سه‌بعدی، نوعی ترتب خاص قائل بوده‌اند بدین شرح که اعتقادات خاص، خلیقات و منش‌های خاصی را ایجاب می‌کند و آن منش، رفتارهای خاصی را اقتضا می‌کند (طباطبایی، ۱۳۵۴: ۸۵-۸۸؛ مطهری، ۱۳۸۱: ۱۸۰؛ مصباح یزدی، ۱۳۸۲: ۱۲). در نظام فکری اسلام، بینش مدیریتی، از اصول اعتقادی نشأت می‌گیرد. دو عامل اساسی، یعنی «بینش» و «منش یا گرایش» موجب پیدایش

«کنش» یعنی رفتار می‌شود (جلالی، ۱۳۸۰: ۱۸). از طرف دیگر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرماید: «نتیجه‌ی لغزش این است که اول عمل انسان ناقص می‌شود؛ بعد اخلاقیات و خلیات در او متزلزل می‌گردد و تحت تأثیر قرار می‌گیرد... در مرحله بعد هم اعتقادات انسان عوض می‌شود. همین فساد عملی... اخلاق و اعتقاد ما را خراب می‌کند» (بیانات در مورخ ۱۳۸۰/۹/۲۱؛ بنابراین در جمع‌بندی می‌توان گفت که بینش‌ها به وجودآورنده منش‌ها و منش‌ها نیز به وجودآورنده کنش‌ها می‌باشند و از طرفی بازخورد کنش‌ها در منش‌ها و بازخورد منش‌ها نیز در بینش‌ها تأثیرگذار است (غیور، ۱۳۹۹: ۱۴۲).

گزیده‌ای از فرمایشات امامین انقلاب اسلامی مرتبط با فرماندهی و مدیریت امام خمینی (رحمه‌الله علیه)

«وحدت فرماندهی از مسائل مهم سرنوشت‌ساز است که بدون آن پیروزی میسر نیست و عدم مراعات آن فاجعه‌آفرین است... همان‌طور که اطاعت از فرماندهان لازم است و تخلف از آن جرم، فرماندهان نیز لازم است با سربازان و افراد به اصطلاح زیردست خود به شیوه‌ای اسلامی - انسانی رفتار نمایند و آنان را با عواطف خود دلگرم نمایند و با اعمال پسندیده خود از آنان سربازانی فداکارتر بسازند» (امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، ۱۳۵۹/۱۱/۹).

«از عنایات غیبی الهی غافل نباشید و تمام قوای نظامی و انتظامی و قوای مسلح از هر ارگانی که هستید سعی کنید این عنایات الهی را برای خودتان و برای ملت حفظ کنید و راه آن این است که به تعهد خویش عمل کرده و در پیشگاه حق تعالی برای اسلام و جمهوری اسلامی تا حد توانایی فداکاری نمایید. برای رضای خداوند تعالی، نه هواهای نفسانی و شیطانی، برای دفاع از اسلام و میهن خودتان در صحنه حاضر باشید» (همان، ۱۳۶۱/۱/۲۹).

«در شرایط بازسازی نیروهای مسلح، باید بزرگ‌ترین توجه ما به بازسازی نیروها و استعدادها و انتقال تجارب نظامی و دفاعی به کلیه واحدها و مدافعان انقلاب باشد، چراکه در هنگامه نبرد مجال پرداختن به همه جهات قوت‌ها و ضعف‌ها و طرح‌ها و برنامه‌ها و در حقیقت ترسیم استراتژی دفاع همه‌جانبه، نبوده است. ولی در شرایط عادی باید... براساس اصول و فرمول خاص دفاع همه‌جانبه... کوشش نمود و در کنار این

مسئولیت بزرگ و پیروی از خطوط کلی سیاست نظامی کشور، باید همان محافل انس و نورانیت و برادری و وحدتی که در میدان‌های نبرد و در جبهه بوده است و همان ارتباط معنوی که میان شما و روحانیون عزیز برقرار بوده به مجامع داخلی و به همه محیط‌های سیاسی و اجتماعی و نظامی کشانده شود تا انقلاب اسلامی ما از خطر آفت‌ها و تفرقه‌ها و بی‌تفاوتی‌ها محافظت گردد» (امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، ۱۳۶۷/۶/۲۶).

«آنچه برای این جانب غرورانگیز و افتخارآفرین است روحیه بزرگ و قلوب سرشار از ایمان و اخلاص و روح شهادت‌طلبی این عزیزان [قوای مسلح] که سربازان حقیقی ولی‌الله‌الاعظم (ارواح‌افاده) هستند و این است فتح‌الفتوح» (همان، ۱۳۶۰/۹/۸).

«پیروزی شما در گرو وحدت شماست و در گرو ایمان شماست. ایمان داشته باشید. قوی کنید ایمان خودتان را و با همه قوای مسلحه همراه باشید» (همان، ۱۳۵۹/۹/۱۵).

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

«فرماندهی‌ای با همه خصوصیات لازم برای فرمانده، مورد نیاز است. این خصوصیات، در درجه‌ی اول، ایمان است. فرمانده بی‌ایمان، به درد فرماندهی نمی‌خورد... فرمانده باید مسئولیت‌پذیر باشد... فرمانده باید از ارکان و اجزای مختلف حیطه مأموریت خودش، دائماً بااطلاع باشد» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۶۹/۱۰/۲۲).

«در فرماندهی، عنصری یا جزئی از رهبری وجود دارد... باید قدرت رهبری را در خودتان تقویت کنید. فرماندهی، یعنی بکن و نکن، امرونی؛ رهبری، یعنی حرکت، رفتار و نشان دادن شاخص‌هایی که جای آن بکن و نکن را بگیرد؛ بدون بکن و نکن، حرکت ایجاد کند؛ حرکتی از روی دل» (همان، ۱۳۹۱/۲/۳).

«عناصر مؤمن را بالا بیاورید. به آن‌ها مسئولیت بدهید. استعدادهای خوب را پرورش بدهید... هر جا یک مدیر گذاشته می‌شود، باید هر دو چیز را با هم داشته باشد، هم استحکام روحیه و فکر و ایمان، هم قوت و توانایی مدیریت» (همان، ۱۳۸۶/۱/۲۸).

«گاهی اوقات با تدبیر درست فرماندهی و مدیریت، می‌توان خلأهای مادی و مالی را هم جبران کرد... درس قرآن کریم به ما این است که اگر ایمان قوی و روحیه ایستادگی

وجود داشته باشد، حتی با امکانات و تجهیزات محدود نیز امکان غلبه و پیروزی بر دشمن وجود دارد. نیروهای مسلح ما باید بدون در نظر گرفتن محاسبات سیاسی، آمادگی‌های خود را دائماً افزایش داده و با شناسایی خلأهای خود و همچنین بررسی امکانات و نقاط ضعف دشمن، برنامه‌ریزی‌های راهبردی انجام دهند» (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۹۳/۹/۹)

«نیروهای مسلح، چه ارتش، چه سپاه، چه بسیج، چه نیروی انتظامی، روزبه‌روز باید خود را نیرومندتر کنند... نوآوری در ساخت و ابتکار در به وجود آوردن روش‌های جدید تسلیحاتی یکی از نوآوری‌های مهم است، اما نوآوری در آموزش، نوآوری در سازمان‌دهی و تشکیلات، نوآوری در شیوه‌های پشتیبانی، نوآوری در دستورالعمل‌های رزمی، همه‌ی این‌ها، لازم است. گام‌های بلند بردارید، گام‌های محکم بردارید، به سمت هدف‌های روشن با قوت و قدرت حرکت کنید، خودتان را نیرومند کنید» (همان، ۱۳۸۷/۲/۱۲).

روش‌شناسی تحقیق

نوع پژوهش حاضر از نظر هدف پژوهشی کاربردی توسعه‌ای است. در پژوهش حاضر از روش پژوهش تلفیقی^۱ با رویکرد اکتشافی^۲ استفاده شد که در آن، پژوهش‌های کیفی و کمی می‌توانند از طریق ایفای نقش‌های مربوط، یعنی کشف و تأیید، همدیگر را کامل کنند (Bryman, 2015: 145). بروس بیدل و دونالد آندرسون استفاده از دو رویکرد مذکور را این‌گونه تصدیق می‌کنند: «این کاری نامناسب است که بخواهیم اثربخشی نسبی این دو روش را با هم مقایسه کنیم، زیرا هر یک مقاصد متفاوتی دارند. به بیان کلی، همت روش اول به پدیدآیی بینش معطوف شده است، در حالی که روش دوم در پی آزمون فرضیه‌ها است» (Charmaz, 2006: 62)؛ بنابراین برای انجام این پژوهش از سیر مراحل ذیل بهره گرفته شد:

^۱ Mix Method.

^۲ Exploratory.

شکل ۳. روش تلفیقی اکتشافی بر پایه رویکرد ایجاد طبقه‌بندی با تأکید بر داده‌های کیفی

جامعه آماری این تحقیق در بخش کیفی شامل بیانات، پیام‌ها و تدابیر امامین انقلاب اسلامی طی بازه زمانی ۱۳۴۰ تا ۱۳۹۸ (امام خمینی (رحمه‌الله علیه) از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۶۸ و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸) و به روش نمونه‌گیری باز و در بخش کمی شامل ۴۰ نفر از بین خبرگان نظامی و دانشگاهی در سطح نیروهای مسلح که در سه حوزه علوم راهبردی، فرماندهی و مدیریت و اندیشه امامین انقلاب اسلامی صاحب‌نظر بوده و دارای ویژگی‌های زیر باشند، انتخاب می‌گردد:

دارای مدرک تحصیلی حداقل کارشناسی ارشد؛ دارای جایگاه ۱۸ به بالا؛ دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی؛ دارای آثار علمی و پژوهشی در زمینه موضوعات اصلی مورد بررسی در این تحقیق که با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر، جامعه آماری و جامعه نمونه بر هم منطبق و روش نمونه‌گیری به صورت تمام شمار بود.

داده‌های کیفی از روش کتابخانه‌ای با فیش‌برداری از کلیه منابع حاوی تدابیر و بیانات حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) شامل کتاب‌ها، نرم‌افزارهای بیانات، آرشیو بیانات محرمانه در سازمان‌ها و نهادهای نیروهای مسلح و سایت‌های اینترنتی مربوط و داده‌های کمی از روش میدانی با تهیه و توزیع پرسشنامه بین صاحب‌نظران و خبرگان جمع‌آوری گردید.

در تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی با انجام بررسی‌های اولیه و صحبت با صاحب‌نظران و اساتید محترم تصمیم بر آن شد تا از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد یا نظریه زمینه‌ای^۱ استفاده گردد. تجزیه و تحلیل داده‌ها، نقطه‌ی کانونی راهبرد مفهوم‌سازی بنیادی است. در این مرحله اطلاعات، به اجزای معنادار (پاراگراف‌ها یا عبارات) شکسته می‌شوند، مفهوم هر جزء استخراج می‌شود و این مفاهیم به‌گونه‌ای جدید، مجدداً با هم تلفیق شده و بدین طریق نظریه یا مدل ساخته می‌شود (Strauss & Corbin, 1990: 116). در این بخش نرم‌افزار MaxQDA12 جهت کاربست روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد به‌کارگیری شد. در تجزیه و تحلیل داده‌های کمی از روش‌های مدرن در نرم‌افزار Smart PLS و همچنین از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. در تأیید روایی و پایایی نیز از روش‌های مدرن روایی همگرا، روایی واگرا و پایایی ترکیبی استفاده شد.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

پس از بارگذاری متن بیانات، تدابیر، احکام و پیام‌های منتخب امامین انقلاب اسلامی در نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی MaxQDA12 به کدگذاری آن‌ها اقدام شد و تعداد ۳۵۷ پرونده متنی مبنای تحلیل قرار گرفت. کار کدگذاری، در یک فرایند طولانی، مستمر و رفت و برگشتی انجام پذیرفت و در نهایت تعداد ۳۱۷۲ کد از کل پرونده‌ها تولید شد که در شکل زیر مشاهده می‌شود.

^۱.Grounded theory.

با توجه به حجم زیاد فهرست کدگذاری، با هدف پرهیز از اطاله بحث، در اینجا نمونه کوچکی از این کدگذاری در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۱. نمونه نحوه تجزیه و تحلیل و کدگذاری داده‌ها

فرمایشات	تاریخ	متن منتخب	گویه	شاخص	مؤلفه	فصل
اقدام خاوندی (مظالمه‌نای)	۱۳۶۹/۱۰/۲۲	فرماندهی‌ای با همه خصوصیات لازم برای فرمانده، مورد نیاز است. این خصوصیات، در درجه اول، ایمان است. فرمانده بی‌ایمان، به درد فرماندهی نمی‌خورد. به قدر ثقل کاری که به او محول می‌کنید، باید ظرفیت ایمانی داشته باشد... منظورمان از ایمان، برخی از تظاهرات ایمانی به اسلام و این نظام و این حرکت نیست؛ حقیقتاً مؤمن باشد و باور آورده باشد.	ایمان در درجه اول / ایمان و باور حقیقی	ایمان حقیقی، معرفت و بنیه اعتقادی قوی و باصلاحیت	معرفت و بینش عالمانه و اسلامی	۳۱
	۱۳۸۳/۱۲/۱۹	شما فرماندهان... همت خود را بر این بگذارید... همه‌ی آنچه را که برشمردیم، بدون آن عناصر اصلی، کارایی بسیار کمی خواهد داشت. آن عشق و ایمان و معرفت روشن‌بینانه و آگاهانه...	ایمان و معرفت روشن‌بینانه و آگاهانه			
	۱۳۷۸/۳/۳	ایمان آگاهانه... در فرماندهان موجب این می‌شد که لحظه‌ای به راحتی خود و یا به خطر برای خود فکر نکنند.	ایمان آگاهانه			
اقدام خیرینگی (رحمه‌الله علیه)	۱۳۶۳/۲/۳۰	شما چون پشتوانه‌تان خدای تبارک و تعالی است از هیچ چیز باک ندارید.	باک نداشتن از هیچ چیز به پشتوانه خدا	به شجاعت و دلآوری اولی بودن	خصایص جهادی و انقلابی	۳۲

فرمایشات	تاریخ	متن منتخب	گویه	شاخص	مؤلفه	فرد
امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	۱۳۶۹/۳/۳	نیروهای مسلح ما به شجاعت اولی هستند.	به شجاعت اولی بودن نیروهای مسلح			
	۲/۶/۱۳۸۵	امروز اشتغال در نیروهای مسلح، صرفاً یک راه برای درآمد کسب کردن نیست، یک مشغولیت نیست، یک انجام تکلیف است، تکلیفی که خرد انسانی و کرامت انسان‌های آینده‌دار، الزام‌آور بودن آن را تضمین می‌کند.	تکلیف‌محوری			
امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	۱۳۶۹/۱۰/۲۲	فرمانده باید از ارکان و اجزای مختلف حیطه مأموریت خودش، دائماً با اطلاع باشد.	اطلاع دائم از ارکان و اجزای مختلف حیطه مأموریت			
	۱۳۹۲/۶/۶	شما باید مراقب باشید، شما باید چشم بصیر بینای خودتان را بر سرتاسر این دستگاهی که زیر اشراف شما است و تحت مدیریت شما است، ... بگسترانید.	مراقبت و گسترانیدن چشم بصیر بینای خود بر سرتاسر دستگاه تحت مدیریت	مراقبت و زیر نظر داشتن دائمی حرکات مجموعه مدیران در سرتاسر دستگاه تحت مدیریت	نظارت و کنترل تراز	کیش
	۱۳۸۰/۶/۱۵	به‌طور دائم حرکات مجموعه مدیران خودش را زیر نظر داشته باشد.	زیر نظر داشتن دائمی حرکات مدیران			

این کدگذاری منجر به تولید ۹۵ شاخص، دوازده مؤلفه و سه بُعد گردید که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود:

جدول شماره ۲. ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
پیشرفت	تفکر و پیشرفت عالمانه و اسلامی	۱. ایمان حقیقی و خالص، معرفت و بنیه اعتقادی قوی و باصلابت
		۲. بینش و معرفت روشن‌بینانه و آگاهانه اسلامی
		۳. شناخت و معرفت آگاهانه، روشن و جامع نسبت به انقلاب اسلامی
		۴. نگاه وسیع فرامرزی و امتداد عمق راهبردی
		۵. بهترین بودن در عرصه علم و فناوری مورد نیاز
		۶. نگاه خوش‌بینانه به آینده متکی به واقعیت‌های عینی
	بصیرت و تفکر انقلابی	۷. تفکر ولایی، بسیجی و انقلابی
		۸. بصیرت، هشیار دائمی و فهم ترفند و حیلۀ دشمن
		۹. مراقبت و جلوگیری از تأثیر دشمن در محاسبات فکری و تغییر تفکر ما
		۱۰. گشودن زوایای جدید و کشف راه‌های میان‌بُر
		۱۱. دنبال کارهای نیازموده و تجربه نشده در دنیا رفتن و کشف و ابتکار آنچه کشف نشده
		۱۲. شناخت روش‌های دشمنی و ارزیابی درست و واقعی از هر دشمنی
توسعه	ارزش‌های معنوی سازمانی	۱۳. شایسته‌سالاری به معنای واقعی کلمه و مبتنی بر اخلاق اسلامی
		۱۴. پیوند عناصر معنوی با عناصر سازمانی و نظامی مدرن
		۱۵. آسیب‌ناپذیری معنوی
		۱۶. جلب قدرت و عنایات غیبی و استفاده از امدادهای غیبی الهی
		۱۷. روح نظم‌پذیری و انضباط نشأت‌گرفته از انگیزه عمیق معنوی و ریشه ایمانی
		۱۸. جهت‌گیری‌های صحیح اسلامی
	توسعه تخصصی و تخصصی	۱۹. بلندپروازی و جهش‌های متعالی
		۲۰. قانع نشدن به موفقیت‌ها و پیشرفت‌ها در بخش‌های مختلف
		۲۱. اولوالعزم بودن

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
		۲۲. روحیه شوق‌انگیز و نشاط‌آفرین جهادی در همه عرصه‌ها
		۲۳. ولایت‌مداری
		۲۴. روحیه انقلابی‌گری و باور انقلابی
		۲۵. به شجاعت و دلاوری اولی بودن
		۲۶. خستگی‌ناپذیری
		۲۷. تکلیف‌محوری
		قابلیت‌های سازمانی تراز
	۲۹. عدم غافلگیری	
	۳۰. نظام‌مند بودن در همه مسائل	
	اقدامات و روش‌های سازمانی تراز	
۳۲. جلوگیری اکید از پیر و محافظه‌کار شدن سازمان و حفظ روحیه جوان آن		
۳۳. اراده‌های پولادین و عزم‌های راسخ و استوار		
۳۴. حرکت پرشتاب، بی‌وقفه، با قدرت، خردمندانه و حکیمانه به سمت پیشرفت		
۳۵. انجام دادن محکم، درست، بهنگام و با اتقان کار		
۳۶. استفاده از همه اندوخته‌ها و تجارب انباشته و متراکم نیروهای مسلح ازجمله جنبه علمی دفاع مقدس		
۳۷. شناسایی و توجه به همه منابع و امکانات و به منصفه ظهور آوردن آن‌ها		
۳۸. دیدن، اندیشیدن، شناختن، تشخیص دادن و عمل کردن توسط همه		
۳۹. پیش‌روندگی و تکامل درونی		
۴۰. تربیت شخصیت‌های برجسته و باهوش‌ترین و قوی‌ترین فرماندهان و مدیران		
۴۱. تجدیدپذیری و جلوگیری از ایجاد انقطاع نسلی		
۴۲. انطباق اعمال با دستورات و موازین اسلام و نشان دادن ارزش‌ها در روش‌ها		
۴۳. کارایی و کارآمدی حقیقی در همه سطوح		
۴۴. اقدام با توان و قدرت سازمانی، استحکام روزافزون و جامعیت		
۴۵. ارتباط عاطفی و برادرانه و حضور فرماندهان در میان نیروها و همچنین در نقاط حساس و خط مقدم		
۴۶. به میدان آمدن با احساس پاک مسئولیت و تعهد و پیگیری مسئولیت‌ها و وظایف		
۴۷. وحدت، همبستگی، هم‌افزایی و ید واحد بودن نیروهای مسلح		
۴۸. عناصر صادراتی فراوان برای مدیریت دستگاه‌های مختلف کشور		

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
انقلابی‌گری		۴۹. کار برای بشریت و وسیع‌تر از دایره نظام جمهوری اسلامی ایران
		۵۰. پیش‌برندگی در بیرون برای کل نظام
		۵۱. پشتیبانی از اهداف انقلاب در ابعاد جهانی
		۵۲. خودکفایی و خوداتکایی
		۵۳. مجموعه مفید، نجات‌بخش و شفاف‌بخش در همه موقعیت‌ها
		۵۴. کار مخلصانه، پرتلاش و بی‌وقفه، جهاد و مجاهدت دائم و مدیریت جهادی در همه عرصه‌ها
		۵۵. حضور برجسته و تعیین‌کننده در عرصه‌های گوناگون خدمات اجتماعی، محرومیت‌زدایی و امدادهای فوق‌العاده در حوادث
		۵۶. پایان‌ناپذیری از طریق پیوند با مردم و فعال کردن ظرفیت‌های وسیع مردمی
		۵۷. روی دست گرفتن جان و مال در راه خدا و حضور در عرصه شهادت
		۵۸. عدالت محوری و پیگیری جدی اجرای عدالت
		۵۹. جزو برترین‌ها بودن در پیشرفت‌های تسلیحاتی و فنون نظامی‌گری
		۶۰. مظهر اقتدار کم‌نظیر در سراسر تاریخ و جهان و ایفای نقش ممتاز در همه دوران‌ها
		۶۱. پیشگام، پیشرو و پیش‌قراول در همه میدان‌های مورد نیاز
		۶۲. انقلابی زیستن، انقلابی ماندن و عمل انقلابی
دشمن‌ستیزی و مقابله با دشمنی‌ها		۶۳. بررسی و شناسایی نقاط ضعف و خلل‌های فراوان معرفتی و عملی دشمن
		۶۴. بازدارندگی به‌وسیله ترساندن دشمن از هیبت ما و عدم جرأت دشمنان به حتی فکر تهاجم نظامی و امنیتی
		۶۵. ایستادگی در مقابل سیاست‌های مداخله‌گر و سلطه‌طلب
		۶۶. شکست‌ناپذیری، پیروزی و غلبه بر دشمن در تمامی صحنه‌ها
		۶۷. آسیب‌ناپذیری مادی
		۶۸. آماده‌به‌کار در مواجهه با حوادث بزرگ و مقابله با دشمنی‌ها
		۶۹. پاسخگویی به‌موقع و مؤثر به هر سطح و نوع از تهدیدات با استواری، قدرت کامل و عمل انقلابی
		۷۰. بن‌بست‌شکنی و عبور از همه موانع و تحریم‌ها
		۷۱. تسلیم‌ناپذیری، مقاومت و ایستادگی روزافزون و اولی بودن به تاب‌آوری
		۷۲. انسجام دشمن‌شکن و یکپارچگی ملی با بخش‌های گوناگون نظام
		۷۳. سینه سپر کردن در مقابل تهدید دشمن و دفاع از انقلاب با هر وسیله‌ای
		۷۴. کاهش وابستگی به پول و اعتبارات و جلوگیری از صدمه زدن مشکلات بودجه به برنامه
	زی	

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
		۷۵. طراحی نقشه و برنامه‌ریزی براساس نیازهای حال و آینده
		۷۶. جزو اولویت‌ها قرار دادن مشکلات و نقایص فرهنگی در نیازهای بودجه‌ای
		۷۷. حاکم نبودن نگاه بخشی یا نگاه موضعی و محلی و منطقه‌ای بر برنامه
		۷۸. اتقان و سرعت دادن به برنامه و پیروی همه از آن
		۷۹. سازمان‌دهی براساس ارزش‌های اسلامی
نیازمندی‌های تراز		۸۰. سازمان‌دهی زنده، پویا، منعطف، فعال، روان و دور از زواید
		۸۱. تشکیلات مستحکم، قوی‌بنیه و کامل
		۸۲. سازمان‌دهی‌های هوشمندانه و بهترین بودن در روش‌های نوین سازمان‌دهی
		۸۳. اصلاح و به‌روز کردن دائمی ساختارها برای حضور کارآمدتر و قوی‌دست‌تر
		۸۴. بهره گرفتن از ظرفیت‌های همه نیروها و استعدادها
مدیریت و رهبری تراز		۸۵. قدرت، قوّت و توانایی نفوذ و ایجاد حرکت از روی دل در سراسر مجموعه
		۸۶. جانشین‌پروری
		۸۷. مدیریت امیدوارانه و پرورش نهال امید به آینده در خود و دیگران
		۸۸. استفاده بجا و بهنگام از عناصر قدرت
		۸۹. هدایت روش، رفتار و حرکت از طریق انگیزه، معنویت و عزم راسخ
نظارت و کنترل تراز		۹۰. مطالبه، دنبال‌گیری و پیگیری مدبرانه
		۹۱. حضور میدانی و عدم اعتماد صددرصد به گزارش‌های دریافتی
		۹۲. سنجش و داوری نقاط قوّت و ضعف بدون تعصّب
		۹۳. بازرسی‌های پی‌درپی و تضمین صحت و پیشرفت کار با نظارت میدانی
		۹۴. مراقبت و زیر نظر داشتن دائمی حرکات مجموعه مدیران در سرتاسر دستگاه
		۹۵. نظارت شدن همه و فوق نظارت نبودن هیچ‌کس

سپس جامعه آماری نخبگان و صاحب‌نظران با دادن نمره ۱ تا ۹ اقدام به تعیین میزان تطابق میان ابعاد با سازه اصلی، مؤلفه‌ها با بُعد مربوط و شاخص‌ها با مؤلفه مربوط نمودند.

پایایی ترکیبی: این معیار توسط ورتس و همکاران (۱۹۷۴) به نام پایایی ترکیبی (CR) معرفی شده است. مقدار کمتر از ۰/۶ برای پایایی ترکیبی عدم وجود پایایی را نشان می‌دهد (داوری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۱).

روایی همگرا: فورنل و لارکر (۱۹۸۱) مقدار مناسب برای AVE را ۰/۵ به بالا معرفی کرده‌اند (همان).

جدول ۳. تلخیص مقادیر میانگین واریانس و پایایی ترکیبی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها

ردیف	عنوان	مقدار AVE	پایایی ترکیبی CR	تفسیر
۱	ابعاد	۰/۷۵۹	۰/۹۰۳	تأیید
۲	مؤلفه‌های مربوط به بُعد بینشی	۰/۸۳۸	۰/۹۱۲	تأیید
۳	مؤلفه‌های مربوط به بُعد منشی	۰/۶۰۷	۰/۸۵۷	تأیید
۴	مؤلفه‌های مربوط به بُعد کنشی	۰/۶۳۲	۰/۹۳۷	تأیید
۵	شاخص‌های مربوط به مؤلفه معرفت و بینش عالمانه و اسلامی (بُعد بینشی)	۰/۶۲۷	۰/۸۸۸	تأیید
۶	شاخص‌های مربوط به مؤلفه بصیرت و تفکر انقلابی (بُعد بینشی)	۰/۶۷۶	۰/۹۲۵	تأیید
...	...	...	...	...
۱۲	شاخص‌های مربوط به مؤلفه نظارت و کنترل تراز (بُعد کنشی)	۰/۶۸۴	۰/۹۲۵	تأیید

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده شد، میانگین واریانس استخراج‌شده بزرگ‌تر از ۰/۵ و مقدار پایایی ترکیبی نیز بیشتر از ۰/۶ بوده و هر دو مورد تأیید می‌باشند.

روایی واگرا: در این تحقیق از روش فورنل و لارکر (۱۹۸۱) یعنی مقایسه میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌هایش در مقابل همبستگی آن شاخص‌ها با سازه‌های دیگر استفاده شد (داوری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۹). طبق جدول زیر تمامی مقادیر سمت چپ و پایین قطر اصلی از مقادیر قطر اصلی کمتر هستند که روایی واگرایی مناسب را نشان می‌دهد.

جدول ۴. تلخیص مقادیر روایی واگرا

کنش	هدایت و رهبری تراز	نظارت و کنترل تراز	منش	...	ارزش‌های معنوی سازمانی تراز	ارزش‌های معنوی سازمانی تراز
					۰/۹۸۷	ارزش‌های معنوی سازمانی تراز
				...	...	...
			۰/۷۷۹	...	۰/۷۰۲	منش
		۰/۸۲۷	۰/۳۵۲	...	۰/۱۱۸	نظارت و کنترل تراز
	۰/۸۳۴	۰/۸۱۱	۰/۳۹۵	...	۰/۱۹۷	هدایت و رهبری تراز
۰/۷۹۵	۰/۹۰۸	۰/۹۲۳	۰/۴۳۸	...	۰/۱۶۳	کنش

معیار R Square یا R^2 :

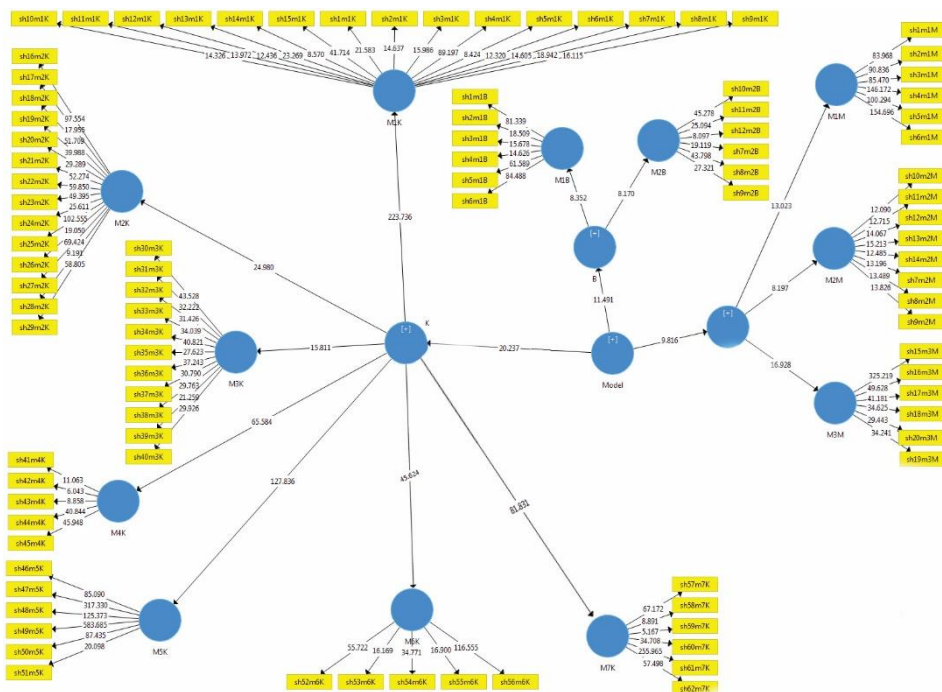
طبق جدول زیر تمامی مقادیر R Square در سطح خوب و عالی هستند.

جدول ۵. تلخیص مقادیر معیار R^2

ردیف	عنوان	مقدار R Square	تفسیر
۱	بُعد بینشی	۰/۶۷۴	قوی
۲	بُعد منشی	۰/۳۹۳	متوسط
۳	بُعد کنشی	۰/۷۸۹	قوی
۴	مؤلفه معرفت و بینش عالمانه و اسلامی (بُعد بینشی)	۰/۴۱۲	متوسط
۵	مؤلفه بصیرت و تفکر انقلابی (بُعد بینشی)	۰/۴۰۴	متوسط
...	...	...	...
۱۲	مؤلفه نظارت و کنترل تراز (بُعد کنشی)	۰/۸۵۱	قوی

معیار ضرایب معناداری Z

شکل زیر نتایج آزمون مدل مفهومی پژوهش در حالت معناداری ضریب Z را نشان می‌دهد. همان‌طور که در شکل دیده می‌شود تمامی ضرایب معناداری Z از ۱/۹۶ بیشتر است که این امر معناداری تمامی روابط را در سطح اطمینان ۹۵٪ نشان می‌دهد.

شکل ۶. مدل مفهومی پژوهش در حالت معناداری Z

برازش مدل کلی

معیار نیکویی برازش، به صورت میانگین R^2 و متوسط شاخص مقادیر اشتراکی با

جای گذاری در این فرمول محاسبه می شود: $GOF = \sqrt{\text{Communality} \times R^2}$

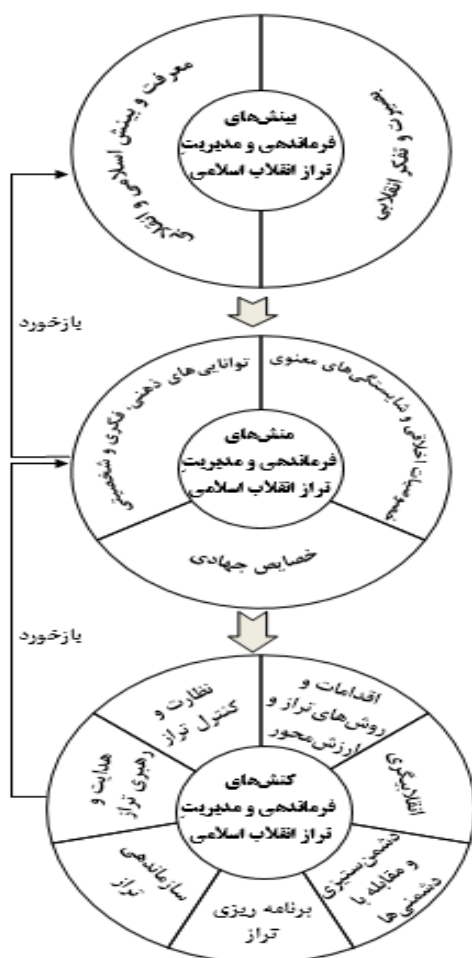
مقدار GOF براساس داده های به دست آمده، ۰/۶۸۳ محاسبه شده است که نشان از

برازش بالای آن دارد.

براساس تجزیه و تحلیل، ابعاد و مؤلفه های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی

در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی در شکل زیر نمایش داده

می شود:

شکل ۷. الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف. نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق نشان داد که الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی شامل ۹۵ شاخص، دوازده مؤلفه و سه بُعد شامل «بینش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی»، «منش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی» و «کنش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی» است که در شکل شماره ۷ ارائه شده است.

بر این اساس الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی ارائه گردید که مطابق آن بینش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی با مؤلفه‌های «معرفت و بینش عالمانه و اسلامی (دارای شش شاخص)» و «بصیرت و تفکر انقلابی (دارای شش شاخص)»، به‌وجودآورنده منش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی و این منش‌ها شامل مؤلفه‌های «ارزش‌های معنوی سازمانی تراز (دارای شش شاخص)»، «خصایص جهادی و انقلابی (دارای هشت شاخص)»، «قابلیت‌های سازمانی تراز (دارای شش شاخص)» به‌وجودآورنده کنش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی مشتمل بر مؤلفه‌های «اقدامات و روش‌های سازمانی تراز (دارای ۱۵ شاخص)»، «انقلابی‌گری (دارای ۱۴ شاخص)»، «دشمن‌ستیزی و مقابله با دشمنی‌ها (دارای ۱۳ شاخص)»، «برنامه‌ریزی تراز (دارای پنج شاخص)»، «سازمان‌دهی تراز (دارای شش شاخص)»، «هدایت و رهبری تراز (دارای پنج شاخص)» و «نظارت و کنترل تراز (دارای شش شاخص)» می‌گردد. از طرفی بازخورد کنش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در منش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی و بازخورد منش‌ها نیز در بینش‌های فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی تأثیرگذار است.

همچنین با بررسی پیشینه‌های تحقیق، پژوهش‌هایی در زمینه الگوی فرماندهی مطلوب، مدیریت و فرماندهی در نیروهای مسلح، مفهوم‌سازی فرماندهی مطلوب و الگوی توسعه و تعالی مدیران و فرماندهان توسط اسفندیاری صفا و همکاران (۱۳۹۴)، زین‌الدینی (۱۳۹۶)، خیرگو (۱۳۹۵) و فرهی بوزنجانی و همکاران (۱۳۹۰) صورت گرفته است که نتایج آن‌ها تأییدکننده نتیجه این پژوهش است. همچنین با توجه به عنوان اصلی پژوهش یعنی «الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی» پژوهشی با عنوان «الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح از طریق تدوین تجارب نظام ج.ا.ایران براساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی» توسط احدی (۱۳۹۵) به رشته تحریر درآمده است که نتایج آن، تأییدکننده نتایج این پژوهش است.

بنابراین می‌توان گفت که در این تحقیق، هم‌زمان سه سطح اصلی بینش‌ها (معرفت، شناخت و تفکر)، منش‌ها (اخلاق، امیال و گرایش‌ها) و کنش‌ها (اعمال و رفتار) براساس اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در تدوین الگوی راهبردی استفاده شده و الگوی راهبردی مذکور از جامعیت لازم برخوردار است؛ به‌ویژه آنکه میان تحقیقات فوق‌الذکر، تحقیق حاضر، تنها تحقیقی است که ارائه‌دهنده الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی است.

ب. پیشنهادها

- پیشنهادهای اجرایی

۱. پیشنهاد می‌گردد براساس این الگو، وضعیت موجود و مطلوب نیروهای مسلح مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفته و بر مبنای نتایج حاصله، راهبردهای ارتقای نیروهای مسلح به وضعیت مطلوب توسط صاحب‌نظران ارائه گردد.
۲. پیاده نمودن شاخص‌های مستخرجه از این تحقیق می‌تواند به ایجاد تحول در نیروهای مسلح کمک شایانی نماید.

- پیشنهادهای پژوهشی

۱. الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت نیروهای مسلح مبتنی بر قرآن کریم.
۲. الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت نیروهای مسلح مبتنی بر نهج‌البلاغه.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع دینی

- نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی (۱۳۸۳)، تهران، انتشارات لاهیجی.
- فرمایشات حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، صحیفه نور (۱۳۸۲)، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمه‌الله علیه).
- فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات و احکام انتصابات، قابل دسترسی در نرم‌افزار حدیث ولایت.

ب. منابع فارسی

- احدی، محمد (۱۳۹۵)، ارائه الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح از طریق تدوین تجارب نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس گفتمان ولایت فقیه و قانون اساسی، رساله دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی.
- احدی، محمد و حاتمی، امیر (۱۳۹۷)، مؤلفه‌های الگوی راهبردی فرماندهی و مدیریت در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال ۱۶، شماره ۷۱، ص ۷۳-۹۴.
- اسفندیاری صفا، خسرو (۱۳۹۴)، الگوی فرماندهی مطلوب از منظر فرمانده کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، فصلنامه مدیریت نظامی، سال ۱۵، شماره ۵۹، ص ۸۷-۱۰۵.
- انصاری، محمدعلی؛ دعایی، حبیب‌الله و همکاران (۱۳۷۸)، مبانی مدیریت اسلامی و الگوهای آن، چاپ سوم (۱۳۸۴)، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- پارسائیان، محمد و پهلوان، منصور (۱۳۹۷)، زوایای اثرگذاری فرهنگ قرآن بر اقتصاد، دو فصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، سال دهم، شماره ۲، ص ۱۷۸-۱۵۳.
- پتریلو، مایکل. ای (۱۳۸۸)، عصر جدید مدیریت و نظارت در پلیس، مفهومی رفتاری، ترجمه: حسین ملانظر، تهران، بازرسی کل ناجا.
- جلالی، حسین (۱۳۸۰)، درآمدی بر بحث «بیش»، «گرایش»، «کنش» و آثار متقابل آن‌ها، فصلنامه معرفت، شماره ۵۰، ص ۷۲-۵۹.
- جویباری، آریتا (۱۳۹۰)، آموزه‌هایی در مدیریت از نگاه قرآن با نگرشی بر جزءهای ۱۹ الی ۲۱، فصلنامه تحقیقات مدیریت آموزشی، سال دوم، ص ۶۶-۴۵.

- خاتمی، سید احمد (۱۳۸۹)، *مدیریت از دیدگاه قرآن و حدیث*، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۸)، *منظومه فکری آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (نظام بینشی، منشی و کنشی)*، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- خودسیانی، مصطفی؛ پیری، هادی مراد و همکاران (۱۳۹۱)، *بررسی نقش رهبری و فرماندهی نظامی در دفاع مقدس و جنگ آینده از منظر فرماندهان عالی جنگ*، مجله سیاست دفاعی، سال بیستم، شماره ۸۱، ص ۶۹-۱۰۸.
- خیرگو، منصور (۱۳۹۵)، *مفهوم‌سازی فرماندهی مطلوب از منظر مقام معظم رهبری*، فصلنامه مدیریت نظامی، سال ۱۶، شماره ۴، ص ۲۶-۴۱.
- داوری، علی و رضازاده، آرش (۱۳۹۳)، *مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار pls*، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- رضاییان، علی (۱۳۹۱)، *اصول مدیریت*، تهران، سمت.
- زین‌الدینی، مجید (۱۳۹۶)، *مدیریت و فرماندهی در نیروهای مسلح از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)*، فصلنامه مدیریت اسلامی، سال ۲۵، شماره ۳، ص ۱۸۹-۱۶۳.
- ساجدی‌نیا، محمدحسین (۱۳۸۳)، *اصول و مبانی مدیریت اسلامی*، چاپ دوم، تهران، شهر آشوب.
- سلمانی قهپازی، احمد (۱۳۸۸)، *طراحی الگوی راهبردی ارتقای بهره‌وری ساحقای ارتش ج.ا.ف*، رساله دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی.
- صبحی، حسن (۱۳۷۶)، *رهبری، مدیریت و فرماندهی نظامی*، تهران، انتشارات دافوس.
- طباطبایی یزدی، سید احمد؛ مقیسه، رضا و همکاران (۱۳۹۴)، *مبانی سبک حکیمانه (مبانی سبک مطلوب فرماندهی و مدیریت سپاه)*، تهران، مرکز امامت- مرکز باقرالعلوم.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۵۴)، *بررسی‌های اسلامی*، به کوشش سید هادی خسروشاهی، قم، انتشارات دارالتبلیغ اسلامی.
- عنبری، موسی (۱۳۸۷)، *فرهنگ دینی (فرهنگ ارزشی-مذهبی)*، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال دوم، شماره ۱۹ و ۲۰، ص ۴۴-۶۲.
- غیور نجف‌آبادی، امین (۱۳۹۹)، *طرح راهبردی نظام فرماندهی و مدیریت تراز انقلاب اسلامی در نیروهای مسلح مبتنی بر اندیشه امامین انقلاب اسلامی*، رساله دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی.

- فرهی بوزنجانی، برزو؛ محمدی، ابوالفضل و حصیرچی، امیر (۱۳۹۰)، *الگوی توسعه و تعالی مدیران و فرماندهان سپاه از منظر مقام معظم رهبری*، فصلنامه مدیریت منابع انسانی، سال دوم، شماره ۳ و ۴، ص ۳۹-۶۱.
- قبادی، اسماعیل (۱۳۷۸)، *اصول و مبانی مدیریت اسلامی*، قم، فقه.
- محمدعلی‌زاده، اکبر (۱۳۹۳)، *الگویی برای شیوه درست استنباط از بیانات امامین انقلاب اسلامی*، تهران، مرکز باقرالعلوم.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۲)، *آموزش عقاید*، تهران، سازمان تبلیغات اسلام.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۱)، *کلیات علوم اسلامی: کلام، عرفان، حکمت عملی*، تهران، انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۸)، *مجموعه آثار*، جلد ۹، تهران، انتشارات صدرا.
- مقیمی، سید محمد (۱۳۹۴)، *مبانی سازمان و مدیریت*، چاپ دوم، تهران، انتشارات راه دان.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۳)، *مدیریت و فرماندهی در اسلام*، چاپ سوم، قم، انتشارات نسل جوان.
- نیروی انسانی سپاه (۱۳۸۰)، *آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح*، تهران، نمایندگی ولی‌فقیه در سپاه.

ج. منابع انگلیسی

- Bryman, Alan (2015), *Social Research Methods*, 5th. Oxford: university press.
- Charmaz, K (2006), *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London: Sage Publication.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990) *Basics of qualitative research grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park London: Sage Publications.
- Fayol, Henri (1930), *Industrial and General Administration*, J.A. Coubrough, trans, Geneva International Management Institute.

د. سایت‌ها

- WWW.Khamenei.ir